

Om etik, ekonomi och effektivitet i företagen

av *Ingmund Hägg*, Företags-ekonomiska institutionen vid Uppsala universitet

Mer etik i samhället hörs det rop på i alla möjliga olika sammanhang. S.k. skandaler är ofta utlösande faktorer för krav på etik. Det är populärt att utveckla etiska koder i företag och organisationer och för professioner. Etikfrågor har uppmärksammats under en längre tid i olika företagsekonomiska sammanhang. Forskningen har expanderat, nya tidskrifter om business ethics har dykt upp. Inte minst i USA har en mångfald läroböcker publicerats. I Sverige finns inte så mycket att välja på när det gäller just företagsetik om man inte begränsar sig till frågor om etik i affärer. 1988 kom företagsekonomen Claes Gustafssons *Om företag, moral och handling* (Studentlitteratur). Sedan dröjde det tio år innan nästa lärobok med en bredare fokusering kom ut.

För en diskussion om företag kan bli etiska och i så fall hur är företagsekonomen Tomas Bryttings lärobok *Företagsetik* (Liber Ekonomi, Malmö 1998) fruktbar. Brytting behandlar moralfilosofi, etiken och individen, individen i företaget, företaget och omvärlden och diskuterar hur förmågan att agera etiskt kan förstärkas och utvecklas.

Som "personlig utgångspunkt" väljer Brytting "individuellt ansvar för det gemensamma bästa" (s. 18). Denna gemenskap definierar Brytting som "hela mänskligheten" (s. 18). Han säger vidare: "Det handlar både om samhällsgemenskapens bästa och

varje individs bästa" (s. 18). Men som jag ser det är krusket att avgöra om det finns något gemensamma bästa och vad detta i så fall är. Det förefaller inte att vara en särskilt lätt uppgift. Det är lika svårt som att avgöra vad allmänintresset är för något – en fråga som samhällsvetare brottats med i alla tider och om vilket det finns olika föreställningar och teorier. Brytting skulle möjligen svara att han håller med om svårigheten och att det i den konkreta situationen får framgå vad som är det gemensamma bästa. Människan bör vara god säger Brytting. Är hon god medverkar det till att tillgodose det gemensamma bästa. Men detta resonemang går i cirkel och löser inte problemet vad som är det gemensamma bästa. Jag tror att etisk diskussion skulle kunna bli tydligare om man lät det gemensamma bästa behållas på hög abstraktionsnivå, kopplat till värderingar om människosyn och grundläggande mänskliga rättigheter. För etisk diskussion på mikronivå, exempelvis i företag, vore det mer konstruktivt om frågor om rätt och fel, om gott och ont knöts till mer närliggande handlingar, konsekvenser, regler och relationer i den specifika situationen. Jag förespråkar inte att det ska finnas olika etiker på makro- och mikroplanen. Inte heller anser jag att grundläggande och övergripande värderingar bör hållas utanför den etiska diskussionen. Men de är inte fruktbara som huvudsaklig eller enda grund i en konkret situation.

Brytting ser potentiell konflikt mellan etik och effektivitet. "Ta

sjukvården till exempel. Visst skulle vården kunna förbättras om vi släppte på sparkraven" (s. 17). I en vidare mening ser han möjligheter till konflikt mellan etik och ekonomi. Men han tar inte särskilt tydligt upp konsekvenser av etiska konflikter – konflikter inom etiken – dvs. att olika etiska principer och ställningstaganden kan stå i konflikt mot varandra. Visserligen kan olika etiska principer – konsekvensetik, pliktetik, dygdetik och diskursetik – leda till olika etiska handlingar. Men han ser i grunden de olika principerna som komplementära och inte som konkurrerande.

En intressant konkret handlings-situation är uppsägning av personal i ett företag. Brytting identifierar etiska dilemman vid hänsynstagande till dem som sägs upp contra hänsynstagande till dem som blir kvar i företaget. Här ser han "ökad öppenhet" som "ett sätt att hantera problemet" (s. 131). Den drabbade ska "alltid bemötas med respekt och med bevarad värdighet" (s. 129). Dock "kan det vara svårt att vara rättvis" i en konflikt mellan dem som ska bort och dem som ska vara kvar (s. 131). Det är inte svårt att hålla med på ett allmänt plan. Men Brytting tycks föreställa sig att man ska kunna hitta någon slags balans. Det är dock svårt att se hur grundsatsen om det gemensamma bästa kan läggas till direkt grund för hantering av en uppsägningskonflikt i ett företag. Uppsägnings-situationen pekar just på behovet av att se rätt och fel, gott och ont, på mikronivå. Naturligtvis är inte heller denna mikroutgångs-

punkt utan problem. Jag vill hävda att det är viktigt att den enskilda människan utvecklar förmåga att se etiska problem och att därvid också bli observant på konflikter mellan olika etiska ställningstaganden i en valsituation. Etiska dilemman är legio. En grundläggande konflikt är således mellan olika etiska ställningstaganden. Väljer man A är man etisk i ett perspektiv men oetisk i ett annat. Väljs B kan det vara tvärt om. Denna typ av konflikt kan vara ännu viktigare att peka på än potentiella konflikter mellan etik och ekonomi.

Balanstanken formulerar Brytning så här: "För att ett företag ska vara långsiktigt bärkraftigt ... krävs det att det befinner sig i såväl ekonomisk, ekologisk som etisk balans" (s. 17). Det gäller att "finna den rätta balansen" i intressekonflikten i en uppsägningssituation mellan dem som sägs upp och dem som blir kvar (s. 131). Ledningen ska identifiera och upprätthålla intressenternas "förväntningar om en bidrag-belöningsbalans." (s. 146). I ett kommunikativt förhållningssätt är "Målet är att uppnå konsensus – inte kompromiss – dvs en samsyn som bägge parter omfattar" (s. 192). "Konflikter uppkommer därför att vi inte har satt oss in i den andres värld" (s. 203).

De här citaten visar på en grundläggande syn på världen som

innebär balans, rättvisa, konsensus. I denna världsbild kan konflikter på olika sätt hanteras så att alla blir nöjda. Det är sympatiskt men inte desto mindre mycket problematiskt att tro att konflikter i allmänhet kan lösas upp i samsyn.

Med den s.k. intressentmodellen kan man identifiera olika intressenter såsom ägare, företagsledning, anställda, kunder, leverantörer, konkurrenter, stat, kommun. Brytning menar att om "man anlägger ett etiskt perspektiv även på intressentmodellen ... ger modellen en djupare förståelse av det ansvar företaget har för det gemensamma bästa" (s. 147). Härvid utgör intressenternas önskemål "viktiga etiska impulser i företaget" (s. 148). Det gäller för företaget att kartlägga de olika intressenternas rättigheter och skyldigheter. "Valet av intressenter blir... en viktig del av företagets långsiktiga strategi". Att det är "företaget" som "väljer" intressenter och gör "etiska" intressentanalyser med avseende de på valda intressenterna innebär dock att frågor om makt aktualiseras. Brytning är medveten om detta men utvecklar inte konsekvenserna av sådana val av intressen och intressenter som ledningen anser legitima.

Man kan lägga etiska aspekter på alla handlingsval. Man kan försöka identifiera vilka etiska ställningsta-

ganden som impliceras av olika handlingsalternativ. Vad vi behöver är förmåga att se etiska dilemman och konflikter i olika slag av konkreta situationer som människan ger sig in i eller hamnar i. Konflikterna får sedan hanteras med hänsyn till situationen varvid olika etiska principer kan övervägas. Då är det inte säkert att de viktigaste konflikterna identifieras mellan etik och effektivitet (eller ekonomi) utan mellan olika etiska principer och ställningstaganden. Det räcker då enligt min mening inte med övergripande perspektiv som bygger på begrepp som det gemensamma bästa och på dygder som godhet, på den goda människan eller på det goda företaget.

Brytning driver således i sin lärobok en och endast en grundsyn på företagsetik. Det är inget att säga om. Dock tror jag att kurser i företagsetik behöver kompletterande läromedel som i högre grad problematiserar etiken eller mer grundas på en konfliktsyn. Även om Amartya Sen är nationalekonom borde hans bok *Etik och ekonomi* (SNS förlag 1995, original på engelska *On ethics and economics* från 1987), liksom Claes Gustafssons inledningsvis nämnda lärobok vara lämpliga komplement.

NFF-NYTT NR 2 / 2003

Nordisk företagsekonomiska förening